

BİLİM FEN VE BİLGELİK

Bilim, fen ve bilgelik

İskender Öksüz

Veri - malumat - bilgi - bilim - bilgelik. Bu sıralama ta 90'lı yıllarda abone olduğum, e-posta ile dağıtılan bir internet bülteninin sloganıydı. İngilizce aslı, data - information - knowledge - wisdom idi. Bilgi ile bilgelik arasına "bilim"i ben yerleştirdim. Şimdi aynı sıralama, yapay zekâ çalışan arkadaşlarımın düşüncelerinde de ortaya çıkıyor. Yapay zekâ da bu merdiveni tırmanıyor ve biz, acaba şimdi hangi basamakta diye merak ediyoruz.

Öz Türkçe konuşacağız diye bazı kelimelere karşı direniyor ve sonunda o kelimenin ifade ettiği kavramı kaybediyoruz. "Malumat" bu kaybettiklerimizden biri. Çocukluğumda babamın bazı kimseler için "malumatlı adam" dediğini hatırlarım. Bu bilge kişi demek değildi. Tam malumatlı demektir; ne eksik ne de fazla. Dünyada "informatin age" dediklerinin doğru tercümesi de "bilgi çağı" değil, "malumat çağı"dır.

Veri veya eski ismiyle muta, İngilizcedeki "data", ham rakamlar, isimler, sıfatlardan ibarettir. Onun malumat hâline gelebilmesi için asgari bir sınıflandırmadan, düzenlemeden geçmesi gerekir. Bilgi olması için çita biraz daha yükselir. Bilginin bilime dönüşmesi daha zor; bilgeliğe dönüşmesi de her yiğidin harcı olmayan bir yükseliştir. Hiç de bilge olmayan birinci sınıf bilim adamları tanıdım.

Bilim bilgelik getirir mi?

Bilge olmayan bilim adamı! İşte ip burada kopar. Çünkü bir anlayışa, önemli ve saygı duyulması gereken bir anlayışa göre bilimin bilgelik getirmesi beklenir. Yunus Emre'yi hatırlayalım:

İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır

Yunus burada ilim derken fizik, kimya, tıp falan mı kastediyor dersiniz? Hiç sanmam.

Yunus'un çağdaşı bir Hristiyan azizi var, Akınalı Tomas. O benim yukarıda verdiğimden daha kısa bir bilme hiyerarşisi yapmış: Anlama (intellectus), bilim (scientia) ve bilgelik (sapientia). Sonra da şöyle devam ediyor: "Eğitimin maksadı insanın zihnine entelektüel erdemler yerleştirmektir. Mantık yürütme ve matematik ispatları tekrar etme yoluyla insanda scientia oluşur. Tıpkı 'catechesis'in religio oluşturduğu gibi." Catechesis, Katoliklerde, dinî kuralların yüksek sesle tekrar edilerek ezberletilmesine verilen isim. Akınalı'ya göre religio, yani din böyle oluşmuş.

Geometri öğren karakterin gelişsin

Yavaş yavaş fark etmişsinizdir; ne Tomas'ın ne de Yunus'un tarif ettiği, anlattığı şeyler bugün bilim dediğimize benziyor. Fizik öğrenirsem kendimi mi bilmiş olurum? Kimya, entelektüel erdem midir?

Derken daha eskilerde, eski Yunan'da daha da şaşırtıcısına rastladım. Tarihçi Cyril Edward Robinson, Sofistlerin, "Geometri öğrenmek insanın karakterini geliştirir." dediğini söylüyor ve devam ediyor: "Bu yeni düşünce okulu (Sofistler), kişiliği geliştirmeyi, ahlâk değerleri aşlayarak değil, aklın gücünü eğiterek gerçekleştirmeyi hedefliyordu. Başka bir deyişle, Sofistlerin ders verdiği konuların asıl değeri pratik yararlarından değil, sağladıkları zihin disiplininden kaynaklanıyordu."

Şimdi burada, çözmemiz gereken bir karmaşa var. Ben bilim dediğim zaman kastettiğimle, eski feylezofların, daha yeni Akınalı Tomas'ın ve bizim için daha da önemlisi Yunus'un kastettikleri aynı değilse karmaşa ciddi demektir.

Bilim ve fen

Burada Türkçedeki bir zenginlik imdada yetişiyor. Yukarıda "bilim" diye saydıklarım bizim eskiden "ilim" dediğimiz kavram. Fakat bizim ilme kardeş bir kavramımız daha var: Fen! Bu ayrımı yapabilirsek hiç olmazsa Yunus'un dediğini daha rahat anlarız. O ilimden bahsediyor, fenden değil. Fennin insanın karakterini geliştireceğinden, geometri teoremleri ispatlayarak daha erdemli hâle geleceğimizden de ciddi şüphelerim var.

O zaman bildiğimiz kimya, fizik, biyolojiden falan bahsederken bunlara "fen" diyelim. Zaten bunların işlendiği, araştırıldığı, öğretildiği fakültelere de Fen Fakültesi diyoruz; Bilim Fakültesi değil. Bu da Türkçenin zenginliği. İngilizcede aralarında ince fark bulunan böyle iki kelime yok. Google'a "fen" yazıyorum, "science" diyor; "bilim" yazıyorum, yine "science" diyor, "ilim" yine "science".

Türkçe İngilizceden zengin mi? Bu örnekte öyle ama Türkçenin İngilizceden zengin olduğunu düşünmüyorum. Düşündüğüm bir şey var: Diller arasında bire bir tercüme yapamazsınız. Buradaki her bir kelimenin orada bir karşılığı olmayabilir. İnsanlar Türkçeden İngilizceye çeviri yaparken İngilizce daha fakirmiş gibi gelir. Ama İngilizceden Türkçeye çevirirken de Türkçe daha fakir görünür.

Sonuçta ilim kendin bilmek olabilir ama fen fakültelerinde okuttuğumuz o değildir.